

Faktantarkistus Suomessa: Oppeja vuoden 2018 presidentinvaaleista

Ari-Elmeri Hyvönen ja K. Severi Hämäri

FaktaBaari[®]

Faktantarkistus Suomessa:

Oppeja vuoden 2018 presidentinvaaleista

Tekijät: Ari-Elmeri Hyvönen ja K. Severi Hämäri

Selvityksessä avustaneet: Carita Pettersson, Petra Piitulainen-Ramsay ja Mikko Salo

Julkaisija: Faktabaari <https://faktabaari.fi/>

17s.

3. huhtikuuta 2018

Sisällys:

1. Johdanto ja keskeiset toimintasuositukset	4
3. Tulosten esittely ja analyysi	7
4. Loppupäätelmät ja toimintasuositukset	11
5. Lähteet ja liitteet	16

Kirjoittajista:

Ari-Elmeri Hyvönen (YTT) on tutkijatohtori Tampereen yliopistossa. Vuosina 2019-2021 hän toteuttaa tutkimushankkeen “Faktantarkistuksen rajat faktojen jälkeisellä aikakaudella” (Koneen Säätö, Jyväskylän yliopisto).

K. Severi Hämäri (FM) on Faktabaarin toimituskunnan jäsen, väitöskirjatutkija (Helsingin yliopisto), retorisen viestinnän asiantuntija sekä puhetaidon opettaja (Kriittinen Korkeakoulu).

Tekijät kiittävät Faktabaarin toimitusta ja Avoin yhteiskunta ry:n hallitusta avusta, professori Esa Väli-verrosta raportin luonnoksen kommentoinnista, kyselyyn vastanneita sekä Fi-Fakta2018 seminaariin 14.3. 2018 osallistuneita toimittajia omien kokemustensa jakamisesta.

1. Johdanto ja keskeiset toimintasuositukset

Osana pyrkimystä edistää journalistisin keinoin faktoihin perustuvaa julkista keskustelua Faktabaari toteutti selvityksen faktantarkistustyöstä vuoden 2018 presidentinvaalien yhteydessä. Raportti perustuu faktantarkistusta tehneille toimittajille suunnatun kyselyn tuloksiin sekä eri medioiden tekemien faktantarkistusten analysointiin.

Faktantarkistuksen asema politiikan toimituksessa vaikuttaa vahvistuneen samalla kun sen yleinen suosio on kasvanut [1]. Selvitys toi esiin useita käytännön toteuttamiseen liittyviä kehityskohteita, joita raportti pyrkii avaamaan.

Kehityskohteiksi nousivat resursointiin liittyvät kysymykset, soveltuvien väitteiden valikointi, sekä faktantarkistuksen mielekäs kytkeminen politiikan toimitustyön muihin osa-alueisiin. Raportin keskeiset toimintasuositukset ovat lyhyesti:

- *Tarkistettavien väitteiden valikoitumisprosessia tulee kehittää: selkeät kriteerit väitteiden valintaan ja rajaamiseen.*
- *Laatu on tärkeämpää kuin määrä.* Kaikki esitetyt väitteitä ei tarvitse tarkistaa.
- *Lähteiden käyttöön ja seikkaperäiseen merkitsemiseen on syytä panostaa.*
- *Väitteiden asiayhteyden esiintuominen.* Väitteiden tarkastelussa on tärkeää tuoda esiin niiden sisällöllinen asiayhteys laajemmassa keskustelussa.
- *Faktantarkistusprosessin kansainvälisten kriteereiden seuraaminen ja niiden tekeminen avoimeksi.*
- *Tutkijoiden ja toimittajien yhteistyön kehittäminen.* Yhtenä keskeisenä askeleena on yhdenmukaistaa ja kehittää asiantuntijoiden löytämistä helpottavia palveluita.
- *Resursseihin panostaminen.*

Etenkin faktantarkistusprosessiin liittyvissä kehityskohteissa hyvänä lähtökohtana toimivat Faktabaarin käsikirja [2] sekä International Fact-Checking Networkin (IFCN) periaatteet, [3] joita ovat faktantarkistuksen poliittinen puolueettomuus ja tasapuolisuus, lähteiden läpinäkyvyys,

rahoituksen ja organisaation läpinäkyvyys, käytettyjen menetelmien läpinäkyvyys sekä avoin ja rehellinen oikaisumenettely. Nämä periaatteet eivät yksinään riitä, vaan lisäksi tarvitaan aktiivista keskustelua, yhteisiä pelisääntöjä ja toimitusprosessien laaja-alaista kehittämistä.

Konkreettisten kehityskohteiden lisäksi raportin johtopäätösluvussa pohdimme millä tavoin esimerkiksi faktojen ideologisesti latautuneen kehystämisen analysointi voidaan yhdistää osaksi faktantarkistustyötä. Samalla korostamme faktantarkistustyön kytkemistä laajemman politiikan toimitustyön osiin, jotta se voisi parhaalla mahdollisella tavalla tukea avointa demokraattista keskustelua.

2. Aineiston kuvaus ja analyysimenetelmät

Viime vuosia on määrittänyt huoli faktaperäisen julkisen keskustelun tilasta. Esimerkiksi Euroopan neuvoston syksyllä 2017 julkaistussa raportissa pohditaan syitä “tiedon epäjärjestykselle” ja esittää keinoja siihen puuttumiseksi [4]. Raportin eräänä keskeisenä johtopäätöksenä päädyttiin suosittamaan kansallisen tason yhteistyötä faktantarkistuksessa. Vähimmäistasolla tämä tarkoittaisi jaettua ymmärrystä parhaista toimintatavoista.

Suomessa Avoin yhteiskunta ry:n ylläpitämä Faktabaari pyrkii edistämään ja tukemaan faktantarkistustyötä. Tätä toimintaa kehittelemme toteutimme presidentinvaaleissa 2018 faktantarkistusta tehneille toimittajille kyselyn, jossa kerättiin kokemuksia faktantarkistukseen liittyvistä haasteista. Lisäksi analysoimme tehtyjä faktantarkistuksia, ja tarkastelimme niitä suhteessa Kansainvälisen faktantarkistusverkoston (IFCN) standardeihin sekä Faktabaarin omassa käsikirjassa esitettyihin ohjenuoriin.

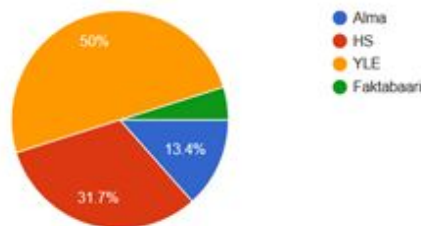
Kyselyaineistoon saatiin yhteensä kahdeksan vastausta: viisi Faktabaarille tarkistuksia tehnyttä, kaksi Alma Mediasta ja yksi Ylestä. Vastaajien asemat toimituksessa olivat seuraavat: Digitaalisen median kehityspäällikkö, vastaava toimittaja, toimittaja (2), toimitussihteeri, faktantarkistaja ja opiskelija / toimittaja (2). Vastaajista neljä oli naisia, kolme miestä ja yksi muu. Ikähaarukka oli 23-65, keski-ikä ollessa 31,75. Suurin osa kyselyaineiston kysymyksistä oli avoimia (ks.liite 1). Näihin saatuja vastauksia analysoitiin sekä laadullisen sisällönanalyysin menetelmin että luokittelemalla vastauksia niistä esiin nousseisiin kategorioihin.

Tehtyjä faktantarkistuksia analysoitiin yhteensä 84. Näistä lähes kaikki (80) oli julkaistu tammikuussa 2018. Tarkistetuista väitteistä kolme oli tehty marraskuussa 2017, seitsemän joulukuussa 2017 ja 30 tammikuussa 2018. Käytännön syistä analyysiin on otettu vain sähköisiä julkaisuja. Ns. live-tarkistuksia ei analysoitu. Tarkistukset analysoitiin strukturoidusti, tarkastellen systemaattisesti samoja ilmiöitä kunkin tarkistuksen kohdalla, Faktabaarin vapaaehtoistyövoiman avulla.

Yhteensä 42 tarkistettua väitettä ei oltu päivätty. Analysoiduista faktantarkistuksista puolet oli YLE:n tekemiä, noin kolmasosa Helsingin Sanomien, 13,4% Alma Median, ja vajaat 5% Faktabaarin omia tarkistuksia (Faktabaari julkaisee ns. analyseinä tapaukset, joista ei voi tehdä selkeään arvioon päättyvää faktantarkistusta).

Kuka tarkisti?

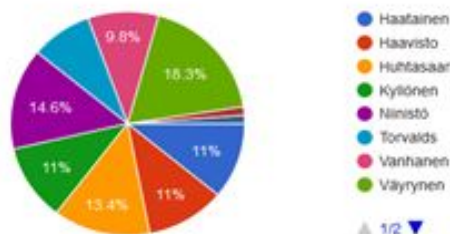
82 responses

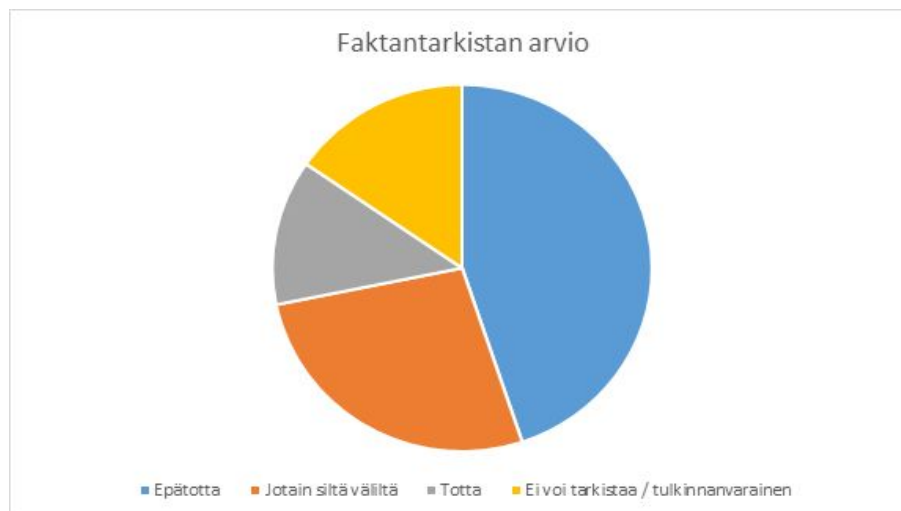
Tarkastukset jakautuivat melko tasaisesti eri ehdokkaiden välille. Paavo Väyrysen väitteitä tarkistettiin selvästi eniten, Nils Torvaldsin ja Matti Vanhasen väitteitä taas vähiten. Yksi tarkistus kohdistui YLE:n toimittajan Kirsi Heikkelin väitteeseen.

Kuka väitti?

82 responses

Tarkistetuista väitteistä lähes puolet oli faktantarkistajan tulkinnan perusteella epätosia. Noin neljäsosa oli tulkittu puolittuuksiksi, eli “jotain siltä väliltä”. Vain noin 13% tarkistetuista väitteistä oli tosia, kun taas 15% oli todettu joko tulkinnanvaraiseksi tai ei faktantarkistukseen soveltuvaksi.

Tarkastusten arvioinnissa päähuomio oli sisällössä, jota verrattiin IFCN:n periaateohjeistukseen sekä Faktabaarin käsikirjaan.

3. Tulosten esittely ja analyysi

Toimittajille tehdyn kyselyn ja yleisen mediaseurannan perusteella vaikuttaa selvältä, että faktantarkistus on saamassa aiempaa vahvempaa jalansijaa suomalaisessa mediassa. Suurimmalle osalle kyselyyn vastanneista toimittajista faktantarkistus on uudehko osa työnkuvaa. Iso osa vastaajista (75%) kertoi presidentinvaalien 2018 olleen ensimmäinen kerta kun he tekivät itse faktantarkistusta. Ilmiönä faktantarkistus oli tuttua ennalta, ennen kaikkea yhdysvaltalaisen median välityksellä.

Kyselyyn vastanneet näkivät faktantarkistuksen tärkeänä osana laajempaa politiikasta raportointia, luonteeltaan muuta toimitustyötä “tukevana ja täydentävänä”. Joiltain osin faktantarkistusta pidettiin työläämpänä ja syväluotaavampana kuin muita toimitustyön osia, koska se edellyttää lähteiden ja asiantuntijoiden etsimistä. Toisaalta faktantarkistuksen nähtiin edellyttävän toimittajalta vähemmän omaa analyysiä. Keskeistä on lähteiden hankkiminen,

valikointi, ymmärtäminen ja suodattaminen sopivaan muotoon. Eräänä faktantarkistuksen etuna nähtiin, että se mahdollistaa lukijoiden “mukaan ottamisen” ja perustelun, miksi juuri tietyt asiat nostetaan esiin joidenkin muiden sijasta.

Faktantarkistuksen kasvaneesta suosiosta huolimatta osa vastaajista nosti lisäksi esiin huolen sen paitsioon jäämisestä politiikan toimituksessa. Myös silloin, kun faktantarkistuksen arvo sinänsä tunnustetaan toimituksissa, on vastauksen perusteella resurssoinnissa usein ongelmia. Vastausten perusteella tilanne oli kuitenkin presidentinvaaleissa parempi aiempaan verrattuna: puolet vastaajista kertoi saaneensa presidentinvaalikampanjan aikana tekemäänsä työhön hyvin resursseja ja tukea. Kävi kuitenkin myös ilmi, että tuki faktantarkistukselle ei aina välity konkreettisiksi resursseiksi, joita työhön voisi käyttää. Johtopäätöksenä korostuu tarve kehittää resurssointia ja ennen kaikkea edistää toimitusten ymmärrystä siitä, millaisia resursseja faktantarkistus edellyttää.

Faktantarkistusprosessi

Faktabaarin käskirjan mukaisesti tyypillinen faktantarkistusprosessi etenee siten, että valitaan (omatoimisesti tai vihjeen avulla) tarkistettava väite, selvitetään tarvittavat kirjalliset lähteet (esim. lait, säädökset), haastatellaan mahdollisia asiantuntijoita, kootaan kerätty tieto yhteen, esitetään tieto ja siihen liittyvä väite asiayhteydessään ja julkaistaan juttu, jossa esitetään perusteltu arvio väitteen paikkansapitävyydestä.

Toimittajille toteuttamassamme kyselyssä faktantarkistusprosessin vaikeimpana osana pidettiin soveltuvien väitteiden valikointia. Ongelmana ei ollut niinkään faktaväitteiden erottelu muusta poliittisesta puheesta, mikä vastausten valossa näyttäytyi melko helppona. Erityisesti Faktabaarin opaskirjaa pidettiin hyvänä resurssina faktaväitteiden tunnistamiseksi.

Sen sijaan ongelmana oli löytää väite, joka täyttää uutiskriteerit ja on riittävän selvästi muotoiltu mahdollistaakseen faktantarkistuksen. Osa vastaajista nimesi tämän ei vain vaikeimmaksi, vaan myös työläimmäksi osaksi koko faktantarkistusprosessia.

Myös faktantarkistuksista tehdyssä analyysissä sopivien väitteiden valitsemiseen liittyvät ongelmat nousevat esiin. Useassa analysoidussa tarkistuksessa oli kyseessä esimerkiksi tulevaisuuteen kohdistuva arvoväite tai spekulatio, selvästi mielipiteeksi luokiteltava lausunto, tai väite, jonka tarkistaminen faktana edellyttää toimittajan tekemiä arvoja koskevia taustaoletuksia (esimerkiksi: “Suomi ei halua rikkoa kansainvälisiä sopimuksia”).

On myös huomionarvoista, että erityisesti niiden toimittajien näkökulmasta, joille jo valitut väitteet ohjattiin faktantarkistusta varten, valikoitumisprosessi näyttäytyi sattumanvaraiselta tai muuten epäselvältä. Tämä on merkittävä ongelma, sillä esimerkiksi Kansainvälisen faktantarkistusverkoston periaatesäännösten mukaan tarkistettavien väitteiden valinnassa käytetyn menettelytavan selkeä avaaminen on keskeinen osa faktantarkistustoimintaan liittyvää pyrkimystä avoimuuteen.

Siinä missä väitteiden valikointia pidettiin selvästi hankalimpana vaiheena, oli vastauksissa enemmän hajaannusta mitä tuli *työläimpänä* pidettyyn vaiheeseen. Itse väitteen valinnan lisäksi mainintoja saivat eri lähteiden yhteensovittaminen rajatussa tilassa ja ylipäätään väitteen purkaminen tarkistettavissa oleviksi osiksi. Eri politiikan aihepiirien välillä ei nähty olevan merkittävää eroa. Yksi vastaajista mainitsi ulkopolitiikkaan liittyvien väitteiden tarkistamiseen kuluvan enemmän aikaa kuin kotimaan politiikan asioihin.

Keskeisenä kehityskohteenä esiin nousi oikeiden asiantuntijoiden löytäminen ja tavoittaminen. Toimittajien ja tutkijoiden yhteistyötä olisikin syytä kehittää, ja oikeiden asiantuntijoiden löytämistä helpottavia palveluita parantaa.

Kaikki kyselyyn vastanneet kokivat faktantarkistuksen mielekkääksi toiminnaksi, ja olisivat valmiit tekemään sitä uudestaan – näistä vaaleista saatuja kokemuksia jalostaen ja niistä oppien.

Lähteet, asiayhteys, argumentaatio: faktantarkistusten analyysistä nousevia huomioita

Tätä selvitystä varten analysoiduista faktantarkistuksista nousi esiin edellä mainittujen väitteiden valintaan liittyvien ongelmien lisäksi kehitystarpeita erityisesti lähteiden käytön, asiayhteyden esiintuomisen sekä selkeän argumentaation suhteen.

Seuraavassa kuviossa on jaoteltu analysoituja faktantarkistuksia sen perusteella, kuinka hyvin niissä tuodaan esiin väitteen päivitys, asiayhteys, ja kuinka hyvin ne perustelevat tarkistajan arvon ja prosessin jolla siihen on päädytty.

Kuten kuviossa nähdään, väitteen esityspäivämäärän merkitsemisessä oli havaittavissa ongelmia. Vain 22 tarkistusta analysoiduista 84:sta sisälsi väitteen päivityksen yksiselitteisen selkeästi.

Väitteiden esittämisen asiayhteys oli pääosassa tarkistuksia tuotu esiin, mutta yleensä muodossa “MTV3:n suuri vaalitentti”. Käytyyn keskusteluun kontekstualisoivaa syvempää asiayhteyttä ei juurikaan mainittu. Osassa tapauksia vajavainen asiayhteyden esiin tuominen vaikutti suoraan väitteen tulkintaan ja sitä kautta siitä tehtyyn arvioon.

Lähteiden käytössä ja merkitsemisessä on myös kehittämisen varaa. Analysoiduista tarkistuksista 30% ei mainittu yhtäkään itsenäistä (lehdistön ulkopuolista) lähdettä. Analyysissämme noin 11% tarkistuksista sai moitteita epämääräisesti merkityistä tai epäluotettavista lähteistä (esim. Facebook tai Guinnessin ennätystenkirja). Joissain tapauksissa huomattiin myös, että lehdistön sisäisissä lähteissä suosittiin – ilmeisesti mainoslogiikan vuoksi – oman konsernin juttuja. Tämä käytäntö on kuitenkin faktantarkistuksen etiketin kannalta ongelmallinen.

Huomattava ongelma oli myös se, että peräti 20% analysoiduista tarkistuksista jätti toivomisen varaa faktantarkistajan loppupäätelmän suhteen. Joko tulkintaa ei perusteltu tarpeeksi hyvin tai sitten se vaikutti yksiselitteisen virheelliseltä. Joissain tapauksissa tarkistus sisälsi päätelmiä, jotka eivät perustuneet mihinkään. Useissa tarkistuksissa myös asiantuntijalausunnoista vaikuttaisi seuraavan eri arvio kuin mihin faktantarkistaja on päätenyt. Lisäksi muutamassa tapauksessa olisi selvästi tarvittu asiantuntijalausunto, mutta sitä ei oltu pyydetty.

4. Loppupäätelmät ja toimintasuositukset

Presidentinvaalien 2018 yhteydessä tehty faktantarkistus herättää lupauksia, mutta nostaa esiin myös kehityskohteita. Suomessa kansalaisten luottamus nk. valtavirtamediaan on vielä pääosin paremmalla tasolla kuin monissa muissa maissa. Tämä antaa kaikelle journalistiselle toiminnalle, ja erityisesti faktantarkistukselle hyvän lähtökohdan. Kuitenkin erityisesti tulevia eduskuntaja europarlamenttivaaleja silmällä pitäen suomalaisen faktantarkistustoiminnan kehittämiseksi on tarvetta. Myös presidentinvaaleissa tehtyjen tarkistusten analyysi nostaa esiin kehityskohteita.

Kansainvälisen faktantarkistuskoodistoon [3] nähden suomalainen faktantarkistus vaikuttaa onnistuneen hyvin tai kohtuullisesti niin poliittisen tasapuolisuuden, organisationaalisen ja rahoituksellisen avoimuuden kuin oikaisukäytäntöjen suhteen. Lähteiden käyttö ja käytettyjen menetelmien avaaminen lukijoille jäävät kuitenkin selvästi kansainvälisen vaatimustason alapuolelle.

Presidentinvaaleissa tehtyjen tarkistusten analyysi sekä toimittajille tehty kysely nostivat esiin kehitystarpeita seuraaviin asioihin::

- *Väitteiden valitseminen.* Tarkistettavien väitteiden valintalogiikkaan on syytä kiinnittää huomiota. Faktantarkistustoiminnan päämäärien saavuttamiseksi on keskeistä, että tarkistetut väitteet rajataan tarkasti todennettavissa oleviin tosiasioihin (Faktabaarin käsikirja on tässä avuksi). Arvoväitteiden tai mielipiteiden kääntämisellä faktakysymykseksi ei voiteta mitään, mutta hävitään paljon. Myös poliittista tilannekuvaa arvioivien väitteiden suhteen tulee harjoittaa varovaisuutta. Tällaisissa väitteissä sekoittuu usein arvoihin tai

ideologiaan pohjaava linjanveto ja nykytilanteen neutraali arviointi. Näiden kahden tarkka erottaminen toisistaan on elintärkeää demokraattisen keskustelun edistämiseksi.

- *Väitteiden valintaprosessin selkeyttäminen.* Vähintään toimitusten sisäisesti, mutta mielellään kansallisella tasolla, olisi tärkeää luoda selvät kriteerit siitä, millä perusteilla väitteitä valitaan tarkistettavaksi. Edes selkeä käsikirja (esim. Faktabaarin) ei yksin ratkaise tähän liittyviä ongelmia, mutta käsikirjat, asian avoin pohtiminen ja yhteiset pelisäännöt ovat niitä konkreettisia toimenpiteitä, jolla läpinäkyvyyttä voidaan parantaa.
- *Laatu on tärkeämpää kuin määrä.* Yleisenä sääntönä faktantarkistuksessa tehtyjen tarkistusten määrä on usein käänteisesti verrannollinen tarkistusten laatuun ja laajuuteen. Kaikki esitetyjä väitteitä ei tarvitse tarkistaa, vaan tärkeämpää on panostaa väitteiden valinnan mielekkyyteen ja itse tarkistusprosessin tarkkuuteen.
- *Lähteiden käyttöön ja merkitsemiseen on syytä panostaa.* Faktantarkistuksen uskottavuus paranee merkittävästi, kun sen lähteet on selvästi merkitty. Esimerkiksi pelkkä lain mainitseminen tai linkki sivustolle ei välttämättä riitä, vaan olisi tärkeää mainita mihin pykälään tai miltä alaosasta löytyvään informaatioon viitataan. Myös viitatus lähteen luotettavuuteen on syytä kiinnittää tarkasti huomiota.
- *Väitteiden asiayhteyden esiintuominen.* Väitteiden tarkastelussa on tärkeää tuoda esiin niiden asiayhteys laajemmassa keskustelussa. Pelkkä tietyn vaaliväittelyn nimeäminen ei ole asiayhteyden avaamista, vaan takaa ainoastaan väitteen todennettavuuden. Pitäisi kuvata se sisällöllinen keskustelu, jossa väite esitetään.
- *Faktantarkistusprosessin kansainvälisten kriteereiden seuraaminen ja niiden tekeminen avoimeksi.* Faktantarkistusta tekevien olisi hyvä perehtyä ja seurata esimerkiksi IFCN:n ohjeistusta tarkistustoiminnan peruseriaatteista, ja tuoda prosessin eri vaiheet näkyviin niin hyvin kuin mahdollista. Kunkin mediatalon olisi syytä kertoa avoimemmin omasta faktantarkistusprosessistaan. Esimerkkinä IFCN:n Transparency Statement [3].
- *Tutkijoiden ja toimittajien yhteistyön kehittäminen.* Yhtenä keskeisenä askeleena olisi yhdenmukaistaa ja kehittää asiantuntijoiden löytämistä helpottavia palveluita. Nykyisellään esimerkiksi EtsiXpertti- ja Kuka-palvelut toimivat osin samalla kentällä, jolloin toista palvelua käyttävät toimittajat eivät löydä toiseen kirjautuneita tutkijoita ja päinvastoin. Esimerkiksi ympäristökysymyksiin ja ulkopoliittikkaan

liittyvissä väitteissä asiantuntijoiden konsultointi on keskeisessä roolissa.

- *Resursseihin panostaminen.* Faktantarkistuksen kasvanut suosio ja sen saama toimituksellinen tuki ei täysin näy toimintaan annetuissa resursseissa. Tämä vaikuttaa suoraan tehtyjen tarkistusten laatuun, joten resurssointiin panostaminen pitää nähdä keskeisenä kehityskohteenä.
- *Livetarkistusten ja faktantarkistuksen ero.* Reaaliajassa tehtävä väitteiden tarkistus ei voi noudattaa samaa kriteeristöä kuin pidemmällä aikajänteelle toteutettu faktantarkistus. Näiden kahden tarkistustyyppin ero olisi hyvä tuoda selvästi esille. Live-tarkastusten suhteen kansainvälisessä kontekstissa hyvänä toimintamallina on pidetty huolellista ennakkoon tehtyä faktantarkistustyötä, johon pystytään viittaamaan live-seurantojen yhteydessä.

Kohti eduskunta- ja europarlamenttivaaleja (2019) mentäessä on hyvä huomioida muun muassa seuraavaa. Presidentin viran luonteen, rajatun ehdokasmäärän ja kampanjateemojen vuoksi presidentinvaalit ovat faktantarkistuksen kannalta melko helpot vaalit. Näistä vaaleista saatuja oppeja onkin syytä hyödyntää toiminnan itsekriittiseksi kehittämiseksi eduskuntavaalien lähestyessä. Eduskuntavaaleissa ehdokasmäärä ja mahdollisten keskusteluaiheiden paljous asettavat faktantarkistukselle uusia haasteita. Sekä europarlamentti- että eduskuntavaalien kohdalla on myös hyvä huomioida aiempaa valppaammin mahdollisten ulkopuolisten hämmennysyritysten mahdollisuus. Mahdollinen disinformaation [5] uhka korostaa entisestään tarvetta nostaa suomalainen faktantarkistustoiminta hyvälle kansainväliselle tasolle seuraavan vuoden kuluessa. Luotettavan tiedon saatavuus on varmistettava.

Eduskuntavaaleissa esimerkiksi ehdokasmäärästä juontuu itsessään uusia haasteita, toisin sanoen kaikkia tarkistettavaksi soveltuvia väitteitä ei mitenkään voida tarkistaa. Toisaalta aiempaa keskeisemmäksi nousee myös pohdinta, milloin virheellisille väitteille kannattaa antaa tilaa, ja milloin ei.

Mitä tulee virheellisten väittämien korjaamiseen, on hyvä huomata, että julkisen keskustelun manipulointiin pyrkiville tahoille ei ole merkitystä, uutisoidaanko virheellinen väite totena vai pyritäänkö se kumoamaan. Ihmiset eivät ole luonnostaan erityisen hyviä sisäistämään sitä, että heille kerrottu informaatio ei pidä paikkaansa. Erityisen ongelmallista on virheellisen tiedon levittäminen esimerkiksi kuvamuodossa, ilman että se on selvästi ”liputettu” virheelliseksi. Lisäksi on syytä ottaa huomioon niin kutsuttu *backfire effect*, jolla tarkoitetaan

sitä, että virheellisen tiedon toistaminen myös kumoamistarkoituksessa saattaa vahvistaa kuulijoiden/lukijoiden uskoa kyseiseen väitteeseen. Tärkeämpää kuin virheellisten väitteiden kumoaminen on paikkaansa pitävien tosiasioiden kertominen. Yksi Euroopan neuvoston raportin suosituksista onkin sopiminen ”strategisen hiljaisuuden” periaatteista [4]. Myös suomalaisessa mediaympäristössä olisi järkevää pohtia tämänkaltaisia yhteisiä käytäntöjä.

Yleiset kehityskohteet. Keskeisenä laajempaan kehitysalueena voidaan pitää faktantarkistuksen kytkemistä muihin kriittisen journalismin tehtäviin. Julkisen keskustelun faktapohjaisuutta voidaan vesittää muutenkin kuin suoraan epätosilla väitteillä. Faktoissa pysyttävyydestä ei myöskään voi pitää mielekkään poliittisen keskustelun ainoana kriteerinä. Poliittikka ei ole tietokilpailu, eikä poliittinen kommunikaatio tiedonvälittämistä, vaan taistelua arvojen ja ideologioiden värittämistä suuntalinjoista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki poliittinen puhe olisi samanarvoisesti ”virheellistä”. Kuten edelläkin todettiin, on tärkeää tehdä rajanveto faktoja koskevien väitteiden ja muiden lausuntojen välillä erittäin huolellisesti.

On myös hyvä huomata, että poliittinen valhe – laajemmasta harhaanjohtamisesta puhumattakaan – ei välttämättä palaudu yksittäisiin lauseisiin. Esimerkiksi Euroopan neuvoston raportissa disinformaatio ymmärretään keskeisiltä osin virheellisen tai harhaanjohtavan kontekstin, ei niinkään sisällön kautta.

Joskus taas merkittävämpää on kyetä näkemään mistä julkisessa keskustelussa ei puhuta. Faktantarkistustoimintaa kehittäessä onkin syytä pohtia, millä tavoin faktantarkistusta voidaan yhdistää esimerkiksi julkisen keskustelun hiljaisuuksiin.

Osa tosiasiapohjaisena esiintyvistä poliittisen puheen muodoista on ”vastustuskykyistä” faktantarkistukselle [6]. Yksilökokemuksiin ja tunteisiin vetoavat tarinat ovat yleisiä poliitikkojenkin puheessa. Näihin tarinoihin sisältyvään ”näin ei ehkä käynyt, mutta olisi hyvin voinut käydä” –logiikkaan on syytä puuttua aiempaa hanakammin ja kyseenalaistaa ns. narratiivisen journalismin viimeaikaista ylivaltaa [7]. Ilmiöiden syihin pureutuvaa, luotettavaan tietoon perustuvaa journalismia tarvitaan nyt enemmän kuin koskaan.

Samalla on myös huomattava, että mikäli faktoilla halutaan olevan jotain vaikutusta julkiseen keskusteluun, niiden pelkkä toteaminen ei yleensä ole

riittävän tehokasta. Esimerkiksi kognitiivisen kielitieteen parissa on kiinnitetty huomiota faktojen heikkoon kykyyn vaikuttaa poliittisiin arvostelmiin, ellei niitä kytkeä johonkin merkitykselliseen viitekehykseen. Mikäli jokin yksittäinen fakta ei kytkeydy mihinkään laajempaan kehykseen, aivomme eivät kykene ottamaan sitä vastaan. Journalismin tulisi pyrkiä avaamaan sitä, millä tavoin kehystettynä tosiasioita julkiseen keskusteluun tuodaan.

Näin ollen faktantarkistus ei voi olla päätepiste. Jotta journalismi voi vastata osaltaan disinformaation tuottamaan haasteeseen (kuten Euroopan komissiolle luovutettu asiantuntijaraportti suosittaa [8]), faktantarkistus tulisi nähdä osana ja välineenä kohti aina vain laadukkaampaa tutkivaa journalismia.

5. Lähteet ja liitteet

[1] Petra Piitulainen-Ramsay, "Viides hanke takana, Faktabaari kääntää uuden sivun"

<https://faktabaari.fi/baaripuhetta/viides-hanke-takana-faktabaari-k%C3%A4%C3%A4nt%C3%A4uuden-sivun/>

[2] Faktabaarin käsikirja:

<https://faktabaari.fi/baaripuhetta/sisallysluettelo-faktabaarin-kasikirja/>

[3] IFCN:n toimintaperiaatteet ja läpinäkyvyyslauseke:

<https://www.poynter.org/international-fact-checking-network-fact-checkers-code-principles>

<https://www.poynter.org/international-fact-checking-network-transparency-statement>

[4] Claire Wardle ja Hossein Derakhshan, "Information Disorder: An interdisciplinary framework"

<https://rm.coe.int/information-disorder-report-november-2017/1680764666>

[5] Mikko Salo, "Valeuutisista disinformaatioon"

<https://faktabaari.fi/baaripuhetta/valeuutisista-disinformaatioon-faktabaari-faktantarkistajien-opettajien-ja-tutkijoiden-kohtauspaikkana/>

[6] Maria Mäkelä, Samuli Björninen ja Ari-Elmeri Hyvönen, "Kokemuksellinen tarina on vastustuskykyinen faktantarkistukselle"

<https://faktabaari.fi/baaripuhetta/tarina-vastustuskykyinen-faktantarkistukselle/>

[7] Maria Mäkelä, "Viihdekirjallinen journalismi ja hellät tunteet"

<https://etiikka.fi/viihdekirjallinen-journalismi-ja-hellat-tunteet/>

[8] "A multi-dimensional approach to disinformation"

Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>

LIITE 1

Toimittajille tehdyn kyselyn kysymykset

1. Nimi
2. Toimitus (Alma, Yle, jne.)
3. Ikä
4. Sukupuoli
5. Asema
6. Milloin olet tutustunut faktantarkistukseen? Oliko presidentinvaalit 2018 ensimmäinen kerta kun teit poliittista faktantarkistusta? Moneenko faktantarkistukseen osallistuit vaalien alla?
7. Millaisena hahmotat faktantarkistuksen suhteen muihin politiikan toimitustyön osiin?
8. Koitko saaneesi riittävästi tukea ja resursseja faktantarkistukseen työnantajaltasi?
9. Miten kuvailisit prosessia, jolla tarkistettavat väitteet valikoituivat? Oliko tarkistettavien väitteiden valitseminen helppoa?
10. Ovatko saatavilla olevat ohjeistukset tyydyttäviä esimerkiksi sen osalta, miten "faktaväitteet" voidaan erottaa muusta poliittisesta puheesta?
11. Miten kuvailisit prosessia, jota käytit tyypilliseen faktantarkistukseen? Oliko jokin osa prosessista erityisen helppo? Entä työläs?
12. Oliko eri aihepiirien välillä huomattavia eroja faktantarkistusprosessin näkökulmasta?
13. Oliko soveltuvien asiantuntijoiden/tutkijoiden tavoittaminen tarvittaessa helppoa? Onko sinulla ajatuksia, miten yhteistyötä tutkijayhteisöön voisi parantaa?
14. Jos joku kertoisi haluavansa tehdä faktantarkistusta, suosittelisitko tähän ryhtymistä? Haluaisitko itse tehdä faktantarkistusta uudestaan? Jos haluat, niin mitä tekisit toisin? Minkä tekisit samoin?
15. Onko jotain olennaista jäänyt mielestäsi kysymättä?
16. Palaute kyselyn tekijöille